

VZŤAH MATERIÁLNEHO A DUCHOVNÉHO ASPEKTU V KULTÚRE

EVELÍNA BODNÁROVÁ, Výskumný ústav kultúry, Bratislava

BODNÁROVÁ, E.: The Relation of Material and Spiritual Aspects in Culture. *Filozofia* 38, 1983, №. 2, p. 243—252

The problem of the structure of culture is of eminent importance for every theoretical analysis and classification of cultural phenomena. Traditional, established differentiation of culture into material and spiritual one or the broader or narrower conception, though often made relative or doubtful, appears to be inadequate not only requirements of deeper theoretical analysis, but by suggesting the dualistic conception of culture, isolation, overestimation or underestimation of individual sides of culture it can exert negative influence on some spheres of sociological and economic research, too, (e.g. the analysis of cultural needs, cultural activities, etc.) and it often finds its reflection even in broader social practice. By analysis of the relation of material and spiritual aspects in culture the author seeks to point out to the more complex and nearer inner connection of both sides.

Každý prístup k problémom teórie kultúry, každý pokus o klasifikáciu kultúrnych fenoménov naráža na nejednoznačné chápanie štruktúry kultúry v existujúcich kultúrno-teoretických prácach. Máme na mysli v odbornej literatúre zaužívané, aj keď miestami relativizované, miestami spochybňované členenie kultúry na materiálnu a duchovnú alebo často uvádzané chápanie kultúry v širšom alebo užšom slova zmysle.

Delenie kultúry na materiálnu a duchovnú sa zaužívalo v marxistických teoretických prácach v súvislosti s historickým pohľadom na vznik spoločenskej deľby práce a z nej rezultujúceho oddelenia materiálnej a duchovnej činnosti, fyzickej a duševnej práce v určitých historických obdobiach vývinu ľudskej spoločnosti. I dnes je špecifikum určitých výlučne materiálnych alebo výlučne duchovných činností nesporné, aj keď podnet, motivácia alebo dôsledky týchto činností sú často úzko, ba priam bezprostredne spojené v prvom prípade s duchovnou, v druhom prípade s materiálnou stránkou života spoločnosti a jednotlivca.

Od čias osvietenstva, teda od čias, čo sa pojmu kultúra venuje systematická filozoficko-teoretická pozornosť, začleňuje buržoázna idealistická filozofia pojem i oblasť kultúry do duchovnej sféry. Problém kultúry, charakter kultúrnej aktivity má — predovšetkým v predmarxistickej filozofii — výrazne ideálnu povahu, predstavuje oblasť duchovnej činnosti. Až zakladatelia marxizmu jednoznačne ukázali, že oblasť kultúry je potrebné rozšíriť z oblasti „produkcie vedomia“ na oblasť „produkcie všetkého života“ a predovšetkým „produkcie materiálneho života“.

Priradenie pojmu materiálnej kultúry k pojmu duchovnej kultúry,

pripadne akcentovanie materialnej kultury popri duchovnej kulture ne-
rieši este problem ich vzahu. Ba „uloha materialistickej interpretacie
kultury nespociva“, ako velmi vystizne poznamenava znamy sovietsky
teoretik kultury V. M. Mezujev, „ani v tom, aby sme v kazdom kulturnom
vytvore videli existenciu tak duchovnej, ako aj materialnej podstaty.
Takeo nastolenie otazky neprekonava dualistické chapanie kultury,
podla ktorého ma kultura tak ci tak dva pramene vzniku — materialny
a duchovny.“ (1, s. 77) Priradovanie jednotlivých kulturných vytvorov
alebo kulturných aktivít do materialnej alebo duchovnej kultury takisto
smeruje k dualistickému chapaniu kultury alebo k podceneniu ci k pre-
ceneniu tej ktorej strany kultury.

Nazdavame sa, ze materialna a duchovna stranka kazdej kulturnej
aktivity od tvorby materialnych predmetov až po prenos socialno-histo-
rickej skusenosti ludstva a ani nehovoriac o hmotnom umeleckom stvar-
neni mnozstva specificky ludských psychických skuseností robi vydele-
nie výsledkov tej-ktorej aktivity do sfery materialnej alebo duchovnej
kultury vonkoncom nepríhodným. Podla akých kritérií vlastne máme
pravo vyčleniť z materialnej kultury produkty vytvarných umení alebo
začleniť do nej najnovší technický vynález? Aj jedno aj druhé svedčí
o stupni prejavu a rozvoja bytostných síl človeka. Pretože, ako píše už
spomínaný autor: „Materialnosť kultury je priamym výsledkom mate-
riálneho charakteru a spôsobu existencie človeka v dejinách.“ (1, s. 76)
„Takzvaná duchovná kultura, braná v súvislosti s činnosťou človeka ako
spoločenského subjektu... je svojím pôvodom nemenej materialna ako
ta kultura, ktorá sa vytvára bezprostredne vo sfere materialnej výroby
... ako nevyhnutný výraz celostnej, spoločensky praktickej aktivity člo-
veka predstavuje kultura vo všetkých svojich podskupinách jav, ktorý
ma jednotný materialny zdroj vzniku.“ (1, s. 76—77)

Ak sa v mnohých prácach dočítame, že medzi prvky materialnej
kultury patria výrobné prostriedky, spotrebné predmety, ale aj praktická
činnosť, ktorou sa vytvárajú a že veľmi dôležitou súčasťou materialnej
kultury sú výrobné vzťahy, vieme síce, čo mali autori na mysli a v ur-
čitom zmysle môžeme s nimi súhlasiť, nevyhnutne sa nám však natíska
otázka *kritéria* materialnej a duchovnej kulturnej hodnoty.

V tejto súvislosti sa nám zdá veľmi inštruktívne ukázať na to, že
v sovietskej teoretickej tvorbe sa v období posledného desaťročia udo-
mácnilo chapanie kultury ako „priernikového“ spoločenského subsystému,
subsystému, ktorý „preniká“ všetkými stránkami spoločenského života
(2, s. 27—28) a že v tomto chapaní rezonujú výrazne Leninove myšlienky
o podstate kultury. (3, s. 142)

Ďalším dokladom našej tézy o neadekvátnosti tradovaného delenia
kultury pre filozofickú, ale aj sociologickú analýzu a klasifikáciu kulturných
fenomérov (napríklad pri pojmoch kulturne potreby, kulturne ak-
tivity a pod.) je to, že zmena historickej situácie v oblasti vývoja výrob-

ných síl navodila výrazné premeny tradične chápaných kultúrnych činností.

Niečo podobné mali na mysli autori sovietskej učebnice teórie kultúry, keď píšú, že „v procese vedeckotechnickej revolúcie na jednej strane stále vzrastá úloha a význam materiálnej stránky duchovnej kultúry (rozvoj techniky hromadných oznamovacích prostriedkov a tlačovej, rozhlasovej, televíznej a filmovej propagandy), prostriedky kultúrnych potrieb prenikajú do domácnosti (televízory, magnetofóny, tranzistorové prijímače a pod.), na druhej strane v materiálnej kultúre narastá úloha jej duchovnej stránky (stále zvedečťovanie výroby, postupná premena vedy na bezprostrednú výrobnú silu spoločnosti, vzrast významu výrobnnej estetiky atď.); a po tretie, na „rozhraní“ materiálnej a duchovnej kultúry vznikajú také javy, ktoré nemožno zaradiť ani do materiálnej, ani do duchovnej kultúry (design, architektúra atď.).“ (4, s. 27) Citát je klasickým dokladom neprimeranosti tradovaného členenia kultúry, oddeľovania materiálnej a duchovnej kultúry. Tieto tri momenty vzájomného prenikania materiálnej a duchovnej kultúry sú vlastne imanentnou súčasťou celkového kultúrneho procesu, a nie sú len dôsledkom vedecko-technickej revolúcie, aj keď v tomto období toto prenikanie, lepšie povedané ich vzájomná vnútorná súvislosť sa prejavuje po mnohých stránkach plastickejšie. Napokon architektúra a samotná veda nie sú výdobytkami moderného pokroku, len spätosť ich materiálneho a duchovného aspektu sa stávajú v rámci akcelerácie spoločenského vývoja zreteľnejšími.

Cieľom našej úvahy je ukázať na to, že vzťah materiálnej a duchovnej stránky kultúry je podstatne tesnejší a zároveň zložitejší, než by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Napokon nie je náhodné, že sám pojem kultúrnej hodnoty sa donedávna skoro automaticky radil a často aj dodnes radí do duchovnej kultúry alebo do kultúry v užšom slova zmysle.

Ak kultúru chápeme ako špecificky ľudskú tvorivú produktívnu činnosť, zameranú na poznávanie, osvojovanie a pretváranie sveta, čiže humanizáciu sveta človeka, potom musíme celú kultúru považovať za jeden z fundamentálnych *nástrojov* človeka, ľudskej komunity pri uchovávaní a rozvoji spoločnosti i každého jednotlivca. Ani takzvanú duchovnú kultúru nemožno potom chápať ako sprievodný, vedľajší, ba sčasti dokonca za náhodný produkt, ktorý je indiferentný k pracovnej činnosti človeka a ktorý sa primkýňa k vývoju spoločnosti a k vývoju materiálnej výroby zvonku, ale ako vlastný produkt a súčasne nevyhnutný prostriedok rozvoja materiálnej výroby a ako imanentný stimul ľudskej sociálnej aktivity vôbec. Preto nemožno nikdy pôsobenie a vplyv duchovnej kultúry obmedziť na mimopracovnú aktivitu členov spoločnosti a tým aj na mimopracovnú sféru. Tento moment má enormný dosah vo výskume, napr. sociologickom, ale aj v riadení, napr. v kultúrnej politike.

A predsa si v spojitosti s výrazom kultúrna hodnota väčšina ľudí

spomenie predovšetkým na galérie plné obrazov i sôch, na regály s krásnou či odbornou literatúrou. Automaticky vzniká pocit, že kultúrne hodnoty sú spojené s niečim výnimočným, slávnostným, neobvyklým, že zaujímajú miesto akoby mimo každodenného života ľudí, že predstavujú čosi síce významné a dôležité, ale že sa bez nich v materiálnej praxi života možno a prípadne niekedy aj treba zaobiť. Málokto si v prvej chvíli uvedomuje, že ide vlastne o extrémnu hypertrofovanú reakciu na postoj klasickej buržoáznej idealistickej filozofie, ktorá kládla výlučný dôraz na kultúru ako na duchovnú oblasť, na duchovnú aktivitu.

Pre pochopenie zmyslu a významu kultúrnych hodnôt, pre pochopenie funkcie materiálnej i duchovnej stránky kultúry je najilustratívnejší pohľad späť do počiatkov histórie ľudskej spoločnosti. Vznik kultúry je úzko spätý so vznikom ľudskej spoločnosti, so vznikom človeka ako zvláštno-živého živočíšneho druhu. Práve tvorba kultúrnych hodnôt, uvedomená a cieľavedomá pretvárajúca činnosť — ľudská práca — vydělila človeka z ostatnej živej prírody a sformovala ho do jeho dnešnej podoby. O kultúre, o človeku, o ľudskej spoločnosti možno hovoriť od tej chvíle, čo náš dávny predok po prvý raz cieľavedome pretvoril prírodný predmet na svoj nástroj a začal produkovať výrobné nástroje. A tak možno kultúru v pôvodnom i prenesenom význame slova (takisto jej materiálnu ako aj duchovnú stránku) chápať ako *tvorbu nástrojov*.

Spočiatku to bol otlčený kameň, čo poslúžil na predĺženie ľudských rúk, dnes sú to projekty kozmických sond. Pomocou prvých nástrojov, predstavujúcich súčasne prvé kultúrne hodnoty, začal človek pôsobiť na prírodu, začal formovať svoje prostredie a zároveň aj sám seba. Každý nový nástroj, čo vymyslel a zostrojil, spätne pôsobil na svojho tvorca a pôsobí dodnes. Zdokonaľoval schopnosti jeho rúk, menil orientáciu jeho zmyslov, rozvíjal funkciu jeho mozgu, cibril a tvaroval nervovú sústavu. Homo faber, človek vyrábajúci nástroje a narábajúci nimi je zakladateľom ľudského rodu i tvorcom kultúry.

Súbežne s rozvojom a v interakcii s prvými nástrojmi rozvíja človek i ďalšie „nástroje“ pre svoju existenciu. Vzniká reč ako dôsledok nevyhnutnej kolektívnej kooperácie pri zabezpečovaní života, vytvárajú a rozvíjajú sa sústavy materiálnych i nemateriálnych znakov a symbolov. A vzniká aj potreba regulovať vzťahy medzi ľuďmi prvobytného kolektívu, ktoré sa na určitom stupni už vymykajú čisto biologickej regulácii. Z nevyhnutnosti kolektívnej formy života vyviera nevyhnutnosť ďalšieho „nástroja“, potreba noriem správania sa v rámci spolu-práce, v rámci spolu-žitia.

Potreba vysvetliť zmysluplne deje a okolnosti, v akých žil, prežívanie svojho postavenia vo svete navodili vznik prvých foriem svetonázoru pravekého človeka. Keďže úroveň poznania bola ešte nízka a závislosť od nevysvetliteľných síl prírody veľká, vyznačujú sa primitívne náboženstvá bohatstvom fantastických prvkov, príkazov i zákazov, magických zaklínadiel. Silný citový náboj farbitého prežívania tvrdej skutočnosti

našiel svoje vyjadrenie vo výrazných výtvarných umeleckých prejavoch, ktoré nás fascinujú dodnes.

Ako jediný živý tvor neprijíma človek podmienky svojho života ako dané, ale neustále ich mení a pretvára. Všetky druhy živočíchov po tisícročia opakujú spôsob života svojho druhu a len výnimočne, keď je alternatívou záhuba, dochádza k pomalým postupným zmenám. Človek, ľudské spoločenstvá však po stáročia tvoria nové typy, modely života, neustále novým spôsobom prekonávajú obmedzenia svojho prírodného a spoločenského prostredia. Tak vznikajú rozličné formy ľudského života, rozličné podoby kultúry.

Tvorbou nástrojov si človek začína prispôbovať svoje materiálne prostredie. Ľudská práca dala do pohybu proces kultivácie človeka, ona — materiálne i duchovne — prehĺbuje človeka podnes. Postupne vzniká organizovaná praktická činnosť, v ktorej sa vyvíjali prvky racionality. Jej účinnosť sa zvyšuje vďaka neustále dokonalejším nástrojom — výrobným prostriedkom.

V pracovnom procese sa formujú techniky a modely pretvárania materiálnej skutočnosti, techniky vnímania, reagovania, myslenia, prežívania i správania. Tieto životné techniky sa fixujú a prenášajú z generácie na generáciu. Spolu s hmotnými nástrojmi predstavujú skupinu kultúrnych hodnôt, ktoré sprostredkujú vyrovňavanie sa človeka so skutočnosťou a sú tak bezprostredne spojené s materiálnou stránkou kultúry.

Kultúrne stereotypy sú nesmierne dôležité pre riešenie základných životných situácií bez toho, aby každý jednotlivec musel odznovu vynakladať úsilie a riešiť problémy, ktoré pred ním riešili celé generácie. V tom spočíva funkcia tradícií, význam kultúrneho dedičstva.

Človek sa, na jednej strane zmocňuje sveta reálne, pomocou nástrojov, pomocou fyzickej práce. Na druhej strane si však utvoril ešte iný, celkom odlišný spôsob ovládania svojho prostredia. Vytvoril si svet predstáv, fantázie, obrazotvornosti, v ktorom prežíva skutočnosť inak, než aká mu je bezprostredne daná. Svet reálnej činnosti a svet predstavovanej skutočnosti a jej zobrazení mu umožnil „rozlišovať medzi možnosťou a skutočnosťou vecí“, čo už Kant spoznal ako jeden zo základných predpokladov tvorivého myslenia. Tak sa formovala schopnosť vidieť a vytvárať „modely vecí“. Úloha tvorivej fantázie je nesmierne dôležitá pre umenie, pre vnútorný život ľudí, ale napokon ešte väčšmi pre utváranie predstáv a podôb budúcich vecí a dejov.

Tvorivý charakter ľudskej predstavivosti, jej predstih pred materiálnou praxou a súčasne jej hlboká vnútorná súvislosť s ňou predstavuje jeden zo základných nástrojov a je vlastne nevyhnutným predpokladom každej materiálnej činnosti. Projekty praxe, modely budúcich predmetov, vzťahov, spoločenských systémov, ale aj celých spôsobov života (dnes napríklad často hovoríme o modelovaní socialistického spôsobu života) sú najvýznamnejšími kultúrnymi hodnotami, výdobytkami, ktoré určujú

celé smery materiálneho i duchovného konania, činnosti veľkých ľudských spoločností.

Tvorba kultúrnych hodnôt predstavuje najvlastnejšiu činnosť človeka ako rodovej bytosti. Od vzniku ľudskej spoločnosti človek kultúrnou tvorbou formuje spôsob a organizáciu kolektívneho života ľudí a vytvára pre uspokojenie svojich potrieb „prostriedky“ — veci, vzťahy, idey — ktoré sú svojím spôsobom mimobiologické. Tak zabezpečuje proces, ktorý by sme mohli nazvať výmenou látok medzi prírodou a organizmom ľudskej spoločnosti.

Dejiny kultúry sa tak stali dejinami vyjavovania bytostných síl človeka ako spoločenskej bytosti. Kým súhrn ľudských produktov, výtvorov práce i spôsob ich výroby predstavuje predmetnú formu kultúry a vlastnosti, ktoré do nich vnáša človek, predstavujú kultúrne vlastnosti — tie, čo z nich robia kultúrny predmet na rozdiel od prírodných predmetov — rozvoj tvorivých vlastností a schopností človeka predstavuje osobnostnú formu kultúry.

Obe formy kultúrnych hodnôt ako produkt spoločenskej praxe vyvíjajú spätný vplyv na život spoločnosti, na správanie ľudí, na ich vzájomné vzťahy. Rozvoj ľudského druhu sa uskutočňuje prevažne ako rozširovanie kultúrnej vrstvy, ako rozmnožovanie kultúrnych hodnôt. Obklopujú ľudskú psychiku systémami pohybových a myšlienkových stereotypov, mravných a estetických pocitov, vedeckých a svetonázorových poznatkov. Tieto systémy nachádzajú svoje spredmetnenie, svoje uplatnenie a svoju realizáciu v sústave spoločenských inštitúcií a každá spoločnosť pre ne vytvára spoločenské zariadenia, ktorých štruktúra je charakteristická pre typ tejto spoločnosti.

V nijakom prípade nemožno akceptovať rozličné buržoázne názory, podľa ktorých kultúrne hodnoty i sama tvorivá ľudská činnosť sú niečím, čo oddelilo človeka od prírody a odohráva sa výlučne v duchovnej sfére. Kultúrne hodnoty, vytvorené človekom, nemožno v nijakom prípade odtrhovať od jeho materiálneho základu, pretože boli vytvorené na základe prírodných daností, pomocou jeho zložitej nervovej sústavy. Túto súvislosť a závislosť pravda nemôžeme chápať zjednodušene. Takto k problému pristupovali mechanistickí prírodovedci. Ľudské myslenie a celé umelé materiálne i duchovné prostredie je síce pokračovaním prírodných procesov, ale odohráva sa v inej, v spoločenskej rovine.

U človeka pokračuje biologický prenos informácie, ktorý je u nižších foriem života zakódovaný geneticky, pomocou kultúrnych nástrojov (jazyk, výchova, tradície atď.) a prestáva byť zároveň len prenosom existenčne nevyhnutnej, biologickej informácie, aj keď obsahuje vo vysokej miere túto zložku. Ľudský druh získava svoje životne dôležité, ale aj ďalšie skúsenosti v omnoho rýchlejšie sa meniacom prostredí, než aby sa mohli geneticky fixovať, zakodovať pôvodnou biologickou cestou.

Tieto skúsenosti sa odovzdávajú predovšetkým pomocou jedného z najzákladnejších kultúrnych nástrojov, jazykom. Až on vlastne umož-

nil sám spoločenský život, široké a neustále rýchlejšie rozvíjanie výroby i spoločenských vzťahov, zabezpečil nesmierne urýchlený prenos informácie. Vyvíjajúci sa prenos kultúrnej informácie, nadobúdajúci najrozličnejšie podoby (od ústnych foriem cez zložené materializované systémy znakov a symbolov až po moderné audiovizuálne prostriedky), umožnil, aby jednotlivci i celé generácie si osvojili v priebehu dejín nahromadené skúsenosti ľudstva v ranom období svojho života, aby tieto poznatky mohli ovplyvňovať a umocňovať ich vlastné skúsenosti, charakter a podobu ich životnej činnosti.

V spoločnostiach na pokročilejšom stupni vývinu o tomto procese rozhoduje sociálne rozdelenie spoločnosti a charakter sociálneho systému, ktorý vymedzuje pre jednotlivé triedy a sociálne skupiny množstvo kultúrnej informácie podľa toho, aké postavenie zaujímajú v hierarchii spoločnosti. Toto postavenie, dané úrovňou výrobných a spoločenských vzťahov, sa odráža bezprostredne v oblasti tvorby a osvojovania kultúrnych hodnôt.

Ďalej treba zdôrazniť, že rozvíjajúci sa duchovný život, ako aj vývoj celej kultúry sa odohráva v neustálej konfrontácii človeka s jeho materiálno-spoločenským prostredím, ktoré vtláča konkrétnym produktom tohto vývoja svoju nezmazateľnú pečať. A napokon, najdôležitejšiu úlohu pri formovaní duchovného života ľudí v oblasti vytvárania ako i v oblasti osvojovania hodnôt, no vo veľkej miere aj vo sfére ich prežívania zohráva konkrétna spoločenská prax, ktorá pôsobí ako regulatív, ako spätná väzba a ovplyvňuje a stvárnjuje spôsob, akým jednotlivec pomocou kultúrnych nástrojov poznáva, pretvára i prežíva prírodu, spoločnosť a seba samého.

Pri pohľade na vývin človeka ako spoločenskej bytosti sa nám ozrejmuje neadekvátnosť oddeľovania materiálnej a duchovnej stránky kultúry. Kultúra vznikla na úsvite dejín ako nevyhnutný prostriedok rozvoja materiálnej výroby. Jej *základná funkcia zdokonaľovania ľudskej činnosti a jej produktov* — vo vzťahu k rozvoju výroby — spočívala v hromadení a v neustálom zdokonaľovaní výrobných skúseností v tom najširšom slova zmysle, v uchovávaní a sprostredkovaní tých najprogressívnejších, v pôsobení na motiváciu tvorcov materiálnych a duchovných hodnôt, *pretrváva*, aj keď sa v rozličných historických podmienkach modifikuje.

Preto treba súhlasiť s názorom M. S. Kagana, keď hovorí, že „práve *dialektika spojenia a rozdielov* determinuje vzťah medzi materiálnou a duchovnou vrstvou kultúry. Dialektika spojenia preto, lebo obe vrstvy patria do kultúry a rozdielov preto, lebo zákony bytia, fungovania a rozvoja materiálnej a duchovnej výroby sú rozdielne.“ (5, s. 154)

Ako príklad nám môže slúžiť ľudské poznanie. Celý pôvod nášho poznania je poznačený spoločenskou praxou človeka, stykom medzi ľuďmi, kooperáciou pri tvorbe nástrojov a „nástrojov“. Historická väzba človeka s materiálnym svetom má spoločenský charakter, je produktom

spoločenskej praxe. Už samé vnímanie je poznačené rodovou činnosťou človeka, kultúrnou aktivitou, spoločensko-historickým procesom. „Oko sa stalo *ľudským* okom, ako sa stal jeho predmet spoločenským ľudským predmetom, pochádzajúcim od človeka pre človeka. Zmysly sa preto bezprostredne stali *teoretikmi*...“ (6, s. 80—81)

A. N. Leontjev, poukazujúc na tieto Marxove myšlienky, zdôrazňuje, že len niekoľko najprezieravejších mysliteľov minulosti sa priblížilo k pochopeniu, že za vnímaním, na prvý pohľad výsostne fyziologickým dejom, skrýva sa zvinutá celá prax ľudstva a že hmatajúca ruka či oko sa nestrácajú v predmetoch len preto, že sa postupne rozvíjajúcou sa kultúrnou činnosťou naučili vykonávať špeciálne perцепčné úkony a operácie. Človek si v priebehu historickej praxe vyvinul nástroje: „... myslenie neexistuje mimo spoločnosti, mimo poznatkov nazhromaždených ľudstvom a ním vypracovaných spôsobov myšlienkového činnosti... Preto sa každý jednotlivý človek stáva subjektom myslenia, akonáhle ovláda jazyk, pojmy, logiku, predstavujúce odraz skúseností spoločenskej praxe. Dokonca aj tie úlohy, ktoré zadáva svojmu mysleniu, vznikajú zo spoločenských podmienok jeho života.“ (7, s. 140)

Funkcia pretvárajúcej ľudskej činnosti pri rozvoji poznania je nezastupiteľná. V tejto súvislosti treba chápať aj Marxovu vetu: „Ale práve *menenie prírody človekom*, nie iba príroda sama ako taká, to je ten najpodstatnejší základ ľudského myslenia...“ (8, s. 508)

Práca ako základná a najpôvodnejšia kultúrna a kultúrotvorná činnosť stavia človeka predovšetkým pred vzájomné pôsobenie vecí a javov, ktoré človek sám kontroluje a reprodukuje. Toto je predpokladom, že ich poznáva nielen ako bezprostredný zmyslový odraz, ale (na rozdiel od ostatných živočíchov) zoznamuje sa postupne hlbšie s ich vlastnosťami. Pomocou nástrojov a „nástrojov“ podrobuje človek predmety a javy materiálneho, prírodného i umelého, ako aj spoločenského prostredia skúmaniu, ktoré by bez spolupôsobenia všetkých zložiek ľudskej tvorivej činnosti bolo celkom nemožné.

Köhlerove pokusy so šimpanzami, pri ktorých skúmal, či tieto vyššie primáty *prostredníctvom nástroja* (pomocou dvoch palíc) dokážu dosiahnuť potravu a ich napokon negatívny výsledok jednoznačne dokázali, že pretvorenie materiálneho predmetu na nástroj (pričom sa na tom zúčastňujú všetky druhy špecificky ľudskej cieľavedomej aktivity), je výsadne ľudskou činnosťou a že potreba nástroja ako „prostriedku narábania“ človeka so skutočnosťou je kultúrnou potrebou.

V tejto súvislosti dokazuje aj A. N. Leontjev, že „nástroj je prvou naozajstnou abstrakciou...“ (7, s. 30) Poznávacie výsledky, zovšeobecnené a upevnené prostredníctvom jazyka „tým, že sú odovzdávané v procese komunikácie iným ľuďom, vytvárajú tak sústavu poznatkov tvoriacich obsah vedomia kolektívu a spoločnosti“, vytvárajú kultúrny nástroj i potrebu používania tohto nástroja. Na tomto základe „sa predstavy, pojmy a idey jednotlivcov formujú, obohacujú a podliehajú výberu nie-

len v priebehu ich individuálnej praxe, ale aj na základe získaných, neporovnateľne bohatších skúseností spoločenskej praxe“. (7, s. 32)

Leontjev ukazuje na to, že až vznikom súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov a následného rozpadu spoločnosti na antagonistické triedy sa dostáva myslenie do protipozície k praktickej materiálnej činnosti a predstavy o inom pôvode a inej podstate myšlienkovvej činnosti sú zdôrazňované práve idealistickými teóriami.

„Takéto spojenie myšlienkovvej a praktickej činnosti však neznamená, že sa odstráni kvalitatívny rozdiel, ktorý medzi nimi existuje, ... zachováva si svoje osobitosti. Tieto osobitosti sa však demystifikujú.“ (7, s. 33) Takto demystifikovane treba chápať aj vzťah a jednotu materiálnej a duchovnej stránky kultúry.

Záverom by sme chceli znovu zdôrazniť, že duchovný aspekt kultúry, sféru, ktorú tradične nazývame duchovnou kultúrou, nemožno v nijakom prípade chápať ako akýsi druhotný, sprievodný, „luxusný“, k pracovnej činnosti indiferentný fenomén, ale ako reálny produkt, prostriedok a stimul každej spoločenskej aktivity ľudí. Tento moment má podľa nás nielen mimoriadny význam pri teoretických a empirických analýzach kultúry, ale má závažný dosah aj pri kultúrnej politike a pri vedeckom riadení spoločnosti vôbec.

LITERATÚRA

1. MEŽUJEV, V. M.: Kultúra a dejiny. Bratislava 1980.
2. ULEDOV, A. K.: K opredeleniju specifiki kultury kak social'nogo javlenija. Filosofskije nauki, 1972, č. 2.
3. KRUPSKAJA, N. K.: Leninskije ustanovki v oblasti kultury. Moskva 1934.
4. Základy marxisticko-leninskej teórie kultúry. Bratislava 1978.
5. KAGAN, M. S.: Ľudská činnosť. Bratislava 1977.
6. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy 1. Praha 1976.
7. LEONTJEV, A. N.: Činnosť, vedomí, osobnosť. Praha 1978.
8. MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 20. Praha 1966.

СООТНОШЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНОГО И ДУХОВНОГО АСПЕКТОВ В КУЛЬТУРЕ

Эвелина Боднарова

Вопрос о структуре культуры исключительно важен для каждого теоретического анализа и классификации культурных феноменов. Традиционное, укоренившееся расчленение культуры на материальную и духовную или понимание культуры в более широком или узком смысле, хотя часто и считается относительным или ставится под сомнение, оказывается неадекватным не только для потребностей более глубокого теоретического анализа, но своей тенденцией к дуалистическому пониманию культуры, к отделению, переоценке или недооценке отдельных ее сторон может оказывать отрицательное влияние также на некоторые области социологических и экономических исследований (например, при проблематике культурных потребностей, активности в области культуры и т. п.) и часто находит свое отражение также в широкой общественной практике. Анализируя отношение

между материальным и духовным аспектами в культуре, автор пытается указать на намного более сложную и тесную внутреннюю взаимосвязь обеих сторон.

DIE RELATION VON MATERIELLEM UND GEISTIGEM ASPEKT IN DER KULTUR

Evelína Bodnárová

Die Frage der Struktur von Kultur trägt eminente Wichtigkeit für jedwede theoretische Analyse und Klassifizierung von Kulturphänomenen. Die überlieferte, gängige Gliederung der Kultur in materielle und geistige oder die Auffassung der Kultur im engeren oder breiteren Sinne, wenngleich oft relativiert und angezweifelt, erweist sich nicht nur in Richtung auf eine fundiertere theoretische Analyse als inadäquat, sondern sie kann, durch ihre Tendenz zur dualistischen Kulturauffassung, zur Abhebung. Überschätzung oder Unterschätzung einzelner Teile, negativ auf einige Bereiche soziologischer und ökonomischer Forschung (z.B. bei der Problematik von Kulturbedürfnissen, Kulturaktivitäten u. ä.) einwirken und findet oft ihren Niederschlag in der breiteren gesellschaftlichen Praxis. Die Vf. unternimmt den Versuch mittels Analyse der Relation des materiellen und geistigen Aspekt in der Kultur auf viel kompliziertere und enge innere Verbindung beider Seiten hinzuweisen.